

Intervencions comunitàries des dels serveis socials d'atenció primària

Community interventions from primary health care social services

Maira Costa Casas¹

Resum

Presentem a continuació dues intervencions comunitàries impulsades des dels Serveis Socials d'Atenció Primària a Manlleu (Osona) amb la finalitat de promoure l'apoderament de dones i famílies en situació d'alta vulnerabilitat social i de facilitar-los l'accés a recursos públics.

La combinació d'accions de formació, d'igualtat d'accés a recursos públics i comunitaris, així com el treball en xarxa i la coordinació entre diferents serveis i agents socials, ha estat clau per poder integrar persona-família-grup-comunitat.

Paraules clau: Apoderament, treball en xarxa, igualtat d'accés a recursos, planificació familiar, hort social.

Per citar l'article: COSTA CASAS, Maira. Intervencions comunitàries des dels serveis socials d'atenció primària. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2014, n. 203, pàgines 113-119. ISSN 0212-7210.

Abstract

We present two community interventions driven by primary health care social services in Manlleu (Osona, Catalonia) to empower women and families with high social vulnerability and to facilitate their access to social resources.

The combination of training, equal access to public resources, networking, coordination between different services and social agents has been the key to integrate individual-family-group-community.

Key words: Empowerment, networking, equality in accessing resources, family planning, social garden.

¹Treballadora social. Tècnica del Pla de Desenvolupament Comunitari a Manlleu. Associació per a la Recerca i l'Acció Social Vincle. mcosta@vincle.org.

Introducció

Presentem a continuació dues intervencions comunitàries, “El nostre espai” i “Horts socials”, impulsades des dels Serveis Socials d'Atenció Primària a Manlleu (Osona) amb la finalitat de promoure l'apoderament de dones i famílies en situació d'alta vulnerabilitat social i de facilitar-los l'accés a recursos públics.

Entenem l'apoderament com un “procés d'acció social que promou la participació de les persones, grups i comunitats amb l'objectiu d'augmentar la seva capacitat de control individual i comunitari i l'eficàcia de l'acció política, millorant així la qualitat de vida comunitària i la justícia social”.²

Les intervencions han comptat amb la implicació activa de diverses àrees de l'Ajuntament, i han estat executades i coordinades per l'Associació per a la Recerca i l'Acció Social Víncl.

Antecedents i context actual

La conjuntura econòmica actual està destruint acceleradament l'Estat del Benestar i exclouent milers de famílies dels sistemes de suport i seguretat social. El municipi de Manlleu, amb una població de 20.373³ habitants, té una taxa d'atur del 20,63%,⁴ la més alta de la comarca.

L'atur de llarga durada i l'extrema precarització laboral afecta moltes famílies, la situació sociofamiliar de les quals es

degrada per la pèrdua de cobertura de les prestacions socials. El 2013, 382 famílies eren receptores de RMI.

Quan la pèrdua del lloc de treball continua amb llargs temps d'atur i/o temporades curtes de treball temporal i precari, s'entra en una espiral de limitacions cada vegada més agudes: pèrdua important de poder adquisitiu, pèrdua total d'ingressos, endeutament per cobrir les necessitats bàsiques, pèrdua de l'habitatge, impossibilitat d'accés a formació deguda al cost, dificultats per mobilitzar-se, problemes de salut mental, etc.

Això comporta que les famílies i persones que es troben en aquesta precarietat tinguin dificultats per a la seva reinserció social i laboral, tinguin molt de temps sense ocupació ni activitat i vegin afectada la seva motivació, autoestima i autonomia.

Aquesta situació incideix de manera especialment intensa i permanent sobre la població d'origen marroquí amazic amb baix nivell d'estudis, una xarxa familiar i social reduïda, i amb dificultats d'adaptació social als canvis. Moltes famílies amb aquest perfil social són dependents de prestacions d'assistència social a llarg termini, prestacions que, per altra banda, no garanteixen la subsistència bàsica.

Malgrat aquest descens de la qualitat de vida, des dels serveis socials de Manlleu es va detectar un índex relativament alt de famílies nombroses entre les famílies més vulnerables econòmicament i que la composició d'algunes de les famílies

² Laverack i Wallerstein, 2001. Ressenya al llibre *Trabajo Social Comunitario: afrontando juntos los desafíos del siglo XXI*, de Tomás Fernández García i Antonio López Peláez.

³ Padró Municipal d'Habitants, setembre 2014.

⁴ Informe mensual del mercat laboral d'Osona. Juny 2014. Observatori d'Osona per al Desenvolupament local. Consell Comarcal d'Osona.

continuava augmentant i limitant cada vegada més les possibilitats de millora i ascens social. Es detectava també un impacte negatiu sobre la salut de les dones i els infants.

És en aquest context que des dels Serveis Socials Municipals plantegen oferir recursos comunitaris amb dues finalitats:

- foment de l'ocupabilitat i l'autonomia personal
- planificació familiar i apoderament de les dones

En aquest sentit, doncs, s'impulsen dos projectes comunitaris: "Horts socials" i "El nostre espai".

Projecte El nostre espai

Objectius i metodologia

Aquest projecte es va iniciar el desembre de 2013 amb un taller inicial de nou sessions setmanals dirigit a dones d'entre 26 i 39 anys amb l'objectiu de promoure l'apoderament de les dones en situació de vulnerabilitat social ateses pels Serveis Socials de Manlleu per tal que disposin de ple coneixement i llibertat per decidir sobre la seva maternitat i model de família en el context socioeconòmic on viuen.

Els continguts del taller es van definir entre les professionals dels serveis socials i dels serveis de salut reproductiva, atenent les problemàtiques i necessitats que detecten als serveis respectius, i són els següents: drets sexuals i reproductius, anatomia i fisiologia de l'aparell reproductor femení i masculí, anticoncepció, Servei d'Atenció i Informació a la Dona, criança i educació dels fills, economia domèstica.

Les dones participants eren derivades des dels Serveis Socials d'atenció primà-

ria i les seves expectatives sobre el taller eren aprendre sobre "les proteccions anti-conceptives i per educar els meus fills", "educació i pautes pels nens, tot el que pugui aprendre de nou serà positiu", "vull saber-ho tot sobre la dona, el cos, tot", "vull aprendre tot el que no sé de l'educació dels fills, i tot el que no sé i em pugui servir", "poder conèixer altres persones, educació dels fills, sexualitat, anticonceptius, etc.", "aprendre català".

■ "Poder conèixer altres persones, educació dels fills, sexualitat, anticonceptius, etc."

A les sessions s'aplica una metodologia participativa. La tècnica referent fa una breu exposició inicial dels continguts i conceptes a treballar, i posteriorment s'incentiva l'expressió d'opinions, dubtes, emocions, sentiments i dilemes per part de les participants a través de dinàmiques de grup i de la conversa.

Com que les participants no dominen la llengua catalana ni castellana, participa al taller una mediadora lingüística i cultural que facilita la comunicació, l'expressió i l'aprenentatge. La figura de la mediadora és fonamental per assegurar l'èxit del projecte.

Després de les nou sessions inicials, el projecte continua amb sessions de seguiment i aprofundiment mensuals durant les quals, amb la mateixa metodologia i la participació de la mediadora, es reforcen els aprenentatges i s'amplien amb temes que proposen les mateixes participants.

Al mes de setembre de 2014 es va iniciar la mateixa experiència amb un nou grup de 15 dones d'entre 20 i 49 anys (en

aquest cas no es va posar límit d'edat), que al mes de desembre es va fusionar amb el primer grup per continuar les sessions de seguiment mensual.

El projecte pretén que les participants coneguin els diversos serveis públics que tenen a la seva disposició, per la qual cosa es fan visites als serveis i algunes de les sessions han estat impartides per les professionals dels serveis de salut sexual i reproductiva (llevadora, infermera), dels serveis d'educació (assessora LIC)⁵ i del Servei d'Informació i Atenció a les Dones (SIAD) de Manlleu.

Impactes i valoració

Al llarg de l'any han participat 31 dones en el projecte i totes ho valoren molt positivament. A la pregunta sobre què els ha agradat i els aprenentatges assolits, responen: “he après i m’he enriquit de moltes coses noves”, “m’agrada com ens ha tractat l’educadora i com ho explica la medidora”, “tots els temes han sigut interessants, he après coses que no sabia”, “que hem parlat de temes d’interès diari”, “hem après com poder tenir els nens i com educar-los”, “vaig aprendre moltes coses amb la llevadora”, “la informació del SIAD”.

La seva principal demanda al projecte és que continuï i inclús que sigui de dues sessions setmanals, perquè valoren molt tenir una activitat i un espai per a elles, un motiu per deixar les responsabilitats familiars i domèstiques per dedicar-lo a aprendre i relacionar-se amb altres persones que comparteixen necessitats, inquietuds i/o problemes.

La criança dels fills és un tema que els preocupa, i en alguns casos desborda, atenent la situació de pobresa i escassetat de recursos i oportunitats que pateixen. D'altra banda, l'assumpció del rol assignat tradicionalment a les dones en la cultura amazic els limita les possibilitats de desenvolupament personal i professional. El grup creat a través del projecte ha aconseguit establir vincles personals i relacions de confiança sincers i forts entre les participants, i, malgrat el moment embrionari del projecte, el grup podria esdevenir un suport comunitari molt important per a les dones.

Un altre dels èxits del projecte és el fet d'aconseguir donar-li continuïtat una vegada acabat el pressupost a través del SIAD. A partir de 2015, l'agent d'igualtat assumeix les sessions de seguiment mensuals dins del seu servei. Garantir la continuïtat és essencial per tal de reforçar i consolidar els aprenentatges i les reflexions sobre la planificació familiar i la criança dels fills en el país d'acollida, atès que tot procés d'apoderament i de canvi o transformació cultural i social requereix temps.

■ Tot procés d'apoderament i de canvi o transformació cultural i social requereix temps.

Per una altra banda i amb el lideratge del Pla de Gestió de la Diversitat de Manlleu, s'han establert canals de coordinació amb els serveis de salut sexual i reproductiva i amb els serveis d'educació per tal de

⁵ Llengua, Interculturalitat i Cohesió Social.

continuar la vinculació de les dones amb l'escola dels seus fills. Un altre dels reptes per a l'any 2015 serà la consolidació i sistematització d'aquests canals de coordinació.

Projecte Horts socials

Manlleu gaudeix d'una xarxa d'horts urbans comunitaris des de 2005, impulsada inicialment des del Grup de Defensa del Ter amb la posada en funcionament dels horts de Can Sanglas, i des de l'any 2009 gestionada directament per l'Àrea de Medi Ambient de l'Ajuntament. L'any 2014 aquesta xarxa (integrada per dos terrenys municipals) es va ampliar amb un terreny més: els horts de La Coma.

Fruit de la coordinació entre àrees de l'Ajuntament, en aquest cas, de Medi Ambient i Serveis Socials, es va decidir que a La Coma es prioritzava l'accés a persones en situació de vulnerabilitat social, principalment derivades dels Serveis Socials.

El projecte es va iniciar, doncs, el març de 2014 amb el procés d'adjudicació de 30 parcel·les, 28 de les quals per a famílies i 2 per a entitats, escoles o projectes col·lectius.

Objectius i metodologia

Es plantegen dos objectius generals:

- Promoure l'autonomia personal, l'apoderament i l'increment de l'autoestima de persones en situació de vulnerabilitat social mitjançant l'oferiment d'activitats ocupacionals que potencien el treball i vincle comunitari.
- Fomentar la inclusió social i la millora de la qualitat de vida de les famílies beneficiàries a través de la participa-

ció col·lectiva en la gestió de l'hort i l'autoconsum alimentari.

La selecció de persones adjudicatàries d'una parcel·la a l'hort de La Coma es va dur a terme a través de la definició, per part de Serveis Socials i Vincle, d'uns criteris socioeconòmics que assignaven una puntuació a cada candidat/a, de manera que es prioritzaven les famílies amb menys ingressos econòmics, famílies nombroses o monoparentals i situacions de discapacitat. Els Serveis Socials van motivar els seus usuaris a participar en el projecte i sol·licitar una parcel·la.

Les famílies beneficiàries tenen dret a disposar d'una parcel·la de 50 m² per al cultiu durant un mínim de dos anys. El cultiu ha de ser ecològic. L'hort compta amb un reglament de funcionament.

El treball de l'hort va començar amb una reunió amb tots els hortolans a finals d'abril, reunió durant la qual es va explicar el projecte i el funcionament de l'hort com a espai col·lectiu. A partir d'aquest moment, cadascú es responsabilitza de la seva parcel·la segons li convingui, i al llarg de la primavera i l'estiu es van portar a terme cinc sessions de formació d'assistència obligatòria, impartides per la cooperativa Sambucus. Al llarg de la tardor s'han fet dues sessions formatives més d'aprofundiment.

Durant tot el projecte, Vincle desenvolupa la gestió operativa i l'acompanyament social que pretén estimular valors com el compromís, l'autogestió, la coresponsabilitat, la col·lectivitat, l'autosuficiència/autoconsum, l'esforç i iniciativa, l'apoderament comunitari i l'autoestima.

L'acompanyament es porta a terme a través de reunions regulars amb els hor-

tolans, de la presència a l'hort per incentivar la cooperació i resoldre incidències, i de l'atenció individualitzada de qualsevol dubte, incidència o proposta que manifestin els participants en el projecte.

Paral·lelament a la tasca social, l'Àrea de Medi Ambient de l'Ajuntament facilita qualsevol aspecte d'infraestructura i recursos materials.

Impactes i valoració

La posada en marxa de l'hort de La Coma ha estat marcada per un conjunt d'incidències del terreny (no estabilitzat i molt argilós), climatològiques (pluges inusualment altes durant l'estiu) i de la infraestructura que han fet endarrerir la producció agrícola, però per altra banda han promogut la participació dels hortolans en la preparació i adequació de l'espai.

L'hort ha esdevingut un recurs per desenvolupar les habilitats i la motivació de les persones beneficiàries: tant pel fet de tenir la possibilitat de reprendre una afició que fa anys que no podien practicar o per aprendre sobre agricultura ecològica per primera vegada, com per tenir una activitat amb la qual ocupar el temps en un entorn de socialització o per aconseguir productes frescos per a la dieta familiar a través del propi esforç.

Després d'un primer cicle productiu, el projecte comença a consolidar-se no només pel que fa a la millora del terreny, sinó a la construcció d'un espai comunitari on cadascú té la seva parcel·la particular però alhora la seva aportació al grup fa que el treball sigui més fàcil, i l'espai i les relacions personals més agradables. A més, els hortolans han escollit dos repre-

sentants que participen a la Comissió d'Horts Municipals, comissió mixta (Ajuntament, hortolans de tots els horts del municipi i Grup de Defensa del Ter) que vetlla pel bon funcionament dels horts i debat propostes de millora i dinamització.

No obstant, l'acompanyament social continua essent necessari per tal de seguir vetllant per l'enfortiment dels llaços de cooperació intragrups i per a la projecció de l'hort envers la ciutadania de Manlleu. Així mateix també cal trencar la percepció de l'Ajuntament com a "policia" dels horts i de les normes i generar les habilitats socials necessàries per tal que els mateixos hortolans se sentin amb la responsabilitat i siguin capaços de vetllar, explicar i defensar el funcionament de l'hort entre ells mateixos i amb el veïnat, de manera que puguin gestionar possibles incidències i/o conflictes corresponsablement, i com a ciutadans actius.

Un altre dels reptes és fomentar la presència de les dones marroquines a l'hort. L'hort és, de moment, un espai molt masculinitzat. Les dones van a l'hort esporàdicament a passejar o a collir verdures, però no hi treballen ni hi romanen gaire temps. En aquest sentit, s'ha organitzat un taller de cuina que pretén transmetre noves propostes per a la preparació de les verdures i per incentivar la participació que elles puguin tenir en la dinàmica de l'hort. En un futur caldrà preveure més activitats per facilitar i impulsar la participació de les dones. El fet que les esposes d'alguns dels hortolans participin al projecte El nostre espai facilita la motivació i la creació de xarxa i coneixement de recursos.

Conclusions

Aquestes intervencions comunitàries constitueixen nous recursos i oportunitats que reforcen l'acció social que es porta a terme al municipi des de diferents serveis i àmbits. **A través de l'apoderament**, principalment a nivell individual, però també grupal, **s'ha treballat per trencar el cercle viciós de la marginació, l'empobriment i la discapacitació a què porta el sistema econòmic vigent** i de manera accelerada la crisi actual.

■ ***A través de l'apoderament, principalment a nivell individual, però també grupal, s'ha treballat per trencar el cercle viciós de la marginació, l'empobriment i la discapacitació a què porta el sistema econòmic vigent.***

La combinació d'accions de formació, d'igualtat d'accés a recursos públics i comunitàris, així com el treball en xarxa i la coordinació entre diferents serveis i agents

socials ha estat clau per poder integrar persona-família-grup-comunitat.

No obstant, les intervencions comunitàries exposades han treballat amb més intensitat l'apoderament individual i familiar, ateses les dificultats comunicatives i socials de les persones i famílies beneficiàries. És necessària la continuïtat dels projectes per poder caminar cada vegada més cap a l'apoderament grupal i comunitari.

La principal dificultat, en aquest sentit, és la falta de recursos econòmics o la inestabilitat d'aquests, que no permeten garantir ja des de l'inici dels projectes una continuïtat mínima de tres anys, i que inclús a mig projecte han trontollat. Aquest fet, però, no és més que la conseqüència directa de la manca de consideració que ha rebut fins ara el treball comunitari per part dels poders públics. Cal, doncs, treballar per revertir aquesta tendència i concebre el treball social comunitari com a essencial per al desenvolupament de les persones i la ciutadania no només en èpoques de crisi sinó de manera permanent i com a disciplina preventiva de desigualtat social.

Bibliografia

- FERNANDEZ GARCIA, T. *et al. Trabajo Social Comunitario: afrontando juntos los desafíos del siglo XXI.* Alianza Editorial, 2008. ISBN 978-84-206-4860-6
- OBSERVATORI D'OSONA PER AL DESENVOLUPAMENT LOCAL. *Informe mensual del mercat laboral d'Osona. Juny 2014.* Vic: Consell Comarcal d'Osona, 2014.
- UGT. *Informe sobre la destrucció d'ocupació pel període de 2008 a 2013 a la comarca d'Osona.* Setembre 2013.